

Шыдлоўскі, К. Назва горада: міфы, меркаванні і факты / К. Шыдлоўскі // Браслаўская звязда. – 1996. – 13 сак. – С. 2, 4.

Назва горада: міфы, меркаванні і факты

У газеце паведамлялася ўжо аб тым, што супрацоўнікамі музея сумесна з краязнаўчым таварыствам падрыхтаваны гістарычны альманах «Браслаўскія сшыткі», прысвечаны 930-гадоваму юбілею горада. Значную частку складуць артыкулы і нарысы па найбольш цікавых старонках мінулага горада. Вось назвы некаторых з іх: «3 гісторыі археалагічных даследаванняў Браслава», «Браслаўскія прозвішчы», «3 гісторыі браслаўскай чыгункі», «Браслаў у гады першай сусветнай вайны», «Браслаў на картах і планах». Увазе чытача хацелі б прапанаваць артыкул, падрыхтаваны для альманаха і прысвечаны назве горада. Спадзяемся, што наша праца зацікавіць і сталых, і юных браслаўчан, усіх, хто неаб'якавы да гісторыі сваёй малой Бацькаўшчыны

Рэдакцыя зборніка.

Паходжанне прыгожай, мілагучнай назвы Браслава канчаткова не высветлена. Прычым са значнай доляй упэўненасці можна меркаваць, што гэта і немагчыма зрабіць. Як немагчыма дакладна аднавіць старонкі самай старажытнай гісторыі горада. Прыдзецца задаволіцца некалькімі версіямі, кожная з якіх мае права на існаванне. Але нават у тым выпадку, калі б існавала адзіная, пераканаўча даказаная навуковая версія, яна наўрад ці задаволіла цікаўнасць жыхароў горада. Вакол назваў паселішчаў заўсёды існуюць незалежныя ад навуковых меркаванняў свае, даступныя кожнаму чалавеку, тлумачэнні. Некаторыя з іх даволі ўстойлівыя, перадаюцца з пакалення ў пакаленне, становяцца творамі фальклору, карыстаюцца папулярнасцю сярод жыхароў. Іншыя з'яўляюцца ў пэўны час і хутка забываюцца

У Браславе многія могуць пераказаць паданне аб трагічным каханні князя Браса да князеўны Дрывы. Міфічны князь Брас надоўга перажыў астатніх герояў падання, мудра і справядліва кіраваў горадам, якому пакінуў сваё імя. Неяк ад падлеткаў давалося пачуць сучаснае ўдакладненне гэтай версіі. Яно звязана з англійскім словам «лав» – каханне. Адсюль Браслаў – месца кахання князя Браса. Не менш нацягнутым выглядае і такое тлумачэнне: частка «брас» паказвае, што ў размешчаных побач азёрах можна плаваць (безумоўна брасам!), а частка «лаў» звязана са словам «лава». Паколькі ў хаце лава знаходзіцца ў пэўных месцах, то назва Браслаў можа быць растлумачана так – месца, дзе можна плаваць. Такого кшталту тлумачэнні не з'яўляюцца прыкметай толькі нашага часу.

Вось прыклад, якому звыш 130 гадоў. Маскоўскі мастак Дз. Струкаў, які праехаўся ў 1804 г. па тагачаснаму Паўночна-Заходняму краю з адзінай мэтай – знайсці як мага больш старажытных слядоў праваслаўя, адзначыў у сваіх нататках пра Браслаў, што нібыта тут ён пачуў расказы аб паходжанні назвы Браслава ад слова «преславный». Маём справу з яўнай тэндэнцыйнасцю аўтара версіі (сумніцельна, што такое тлумачэнне сапраўды было пачута Дз. Струкавым).

Зусім нядаўна выявілася яшчэ адно тлумачэнне назвы горада, якое не сустракаецца ў пісьмовых матэрыялах аб Браславе. Пачута яно было археолагам Г. Семянчуком у выглядзе наступнага падання:

У даўнія часы праз тутэйшыя мясціны праходзіла войска пад камандаваннем генерала. Падышло войска да броду на пратоцы паміж Дрывятамі і Навятаямі. Каб дапамагчы начальніку пераправіцца, сталі салдаты ў ланцуг, перадаюць з рук у рукі і пры тым, крычаць: «Брасай! Брасай!», бо ў моцным тумане, які стаяў над вадой, не бачылі адзін аднаго. Паселішча, што ўзнікла непасрэдна ад гэтай пратокі, назвалі Браславам.

Зразумела, што згаданыя вышэй тлумачэнні з'яўляюцца легендарнымі і нічога агульнага не маюць з гістарычнымі рэаліямі. Што ж датычыць навуковых меркаванняў, то існуюць дзве асноўныя версіі.

Найбольш вядома версія, паводле якой назва Браслава ўзнікла ад імя полацкага князя Брачыслава Ізяслававіча, унука слаўтай князеўны Рагнеды, які ўладарыў у Полацку ў першай палове XI ст. Менавіта ў гэты перыяд Браслаў становіцца парубежнай крэпасцю княства. Магчыма, Брачыслаў меў непасрэднае дачыненне да заснавання крэпасці, якой дасталося яго імя (Брачыслаў – Брачыслаўль – Браслаўль – Браслаўль – Браслаў). Археолаг Л. В. Аляксееў прыводзіць звесткі аб некалькіх паселішчах, размешчаных каля тых полацкіх рубяжоў, якія маюць падобную назву. Гэта можа сведчыць, на думку даследчыка, на карысць патранімічнай версіі паходжання назвы горада. У многіх крыніцах XIX–XX ст форма «Брачыслаўль» падаецца як летапісная. Аднак ні ў летапісах, ні ў самых старажытных дакументах гэтая форма не сустракаецца. Найчасцей ужываюцца наступныя варыянты: «Браслаўль», «Брачыслаўль». Толькі ў кнізе А. Гваніні «Хроніка Еўрапейскай Сарматыі (першае выданне 1578 г.) сустракаем Братыслаў у арыгінале (лацініцай).

Існуе таксама версія аб паходжанні назвы Браслава ад балцкай асновы. Вядомы беларускі тапаніміст В. А. Жучкевіч звязваў яе з літоўскім «браса» – брод, мелкаводдзе. Аднак больш

лагічна арыентавацца на латышкае «брасл» у тым жа значэнні. Успомнім, што першапачатковымі жыхарамі гарадзішча, паводле матэрыялаў археалагічных даследаванняў, з'яўляліся латгалы. На сучаснай карце Латвіі знаходзім раку Браслу (прыток знакамітай Гаўі), вёску Браслава на беразе гэтай ракі. Паводле крыніц XIX ст, на тэрыторыі Латгаліі былі яшчэ два паселішчы з падобнымі назвамі. На латышкай мове Браслаў пішацца як «Браслава» (лацініцай) – месца каля брода. Гарадзішча Замкавая гара знаходзіцца непадалёку ад мелкаводнай пратокі паміж азёрамі Дрывяты і Навята. Яшчэ на памяці некаторых старажылаў пратоку пераадольвалі ўброд.

Можна паспрабаваць прымірыць дзве версіі. Латгальскае паселішча ўзнікла на некалькі стагоддзяў раней, чым полацкая крэпасць. Паселішча магло мець балцкую назву Браслава. Пазней гэтая назва, блізкая па гучанню да славянскай тапанімікі, засталася, паступова пераасэнсавалася ў потым больш звыклую форму «Браслауль».

Дарэчы, на славянскіх землях ёсць цэлы шэраг падобных тапонімаў. На тэрыторыі Украіны ў сучаснай Вінніцкай вобласці ёсць мястэчка Брацлаў, былы ваяводскі цэнтр. У сярэднявеччы горад называўся Браслаўлем ці Браславам. Для таго, каб пазбегнуць блытаніны, часам пісалі дадатковыя вызначэнні: «повіт Браславский и Венецкий», «повіт Браславля Литовского», «повіт Браславля Подольского». Тым не менш блытаніна часам узнікала, трапіла яна і на старонкі гістарычных прац. Непадалёку ад Браслава Падольскага, ці сучаснага Брацлава, існуе горад Браілаў, паўднёвей ў Херсонскай вобласці ёсць горад Берыслаў. Сугучна з назвай Браслава назва сталіцы Славакіі Браціславы (згадаем «Братыслав», паводле А. Гваніні). Непадалёку, але ўжо на тэрыторыі Чэхіі, ёсць горад Бржэслаў. Сучасны польскі горад Вроцлаў, размешчаны ў Сілезіі, некалькі стагоддзяў уваходзіў у склад нямецкай дзяржавы і называўся Брэслаў. Рускамоўная форма гучала як «Бреславль». Поўнае падабенства з напісаннем назвы Браслава ў канцы XV–XVI ст.ст! Даводзілася мень справу з некаторымі начытанымі суразмоўцамі, якія на старонках класічнай ці гістарычнай літаратуры сустракалі неаднойчы назву «Бреславль» і памылкова адносілі яе да беларускага Браслава.

Назвы, сугучныя з назвай Браслава, мелі некалькі дробных паселішчаў на поўначы Беларусі і Латвіі. Адасоблена ад гэтых прыкладаў стаіць назва пасёлка Брацлаўка, размешчанага на Паўднёвым Урале. Аднак больш падрабязнае вывучэнне карты паставіла ўсё на свае месцы. Побач з Брацлаўкай знаходзіцца пасёлак Новавініца. Значыць, узнікненне назвы гэтых пасёлкаў звязана з украінскімі перасяленцамі.

Такім чынам, назвы, падобныя да назвы Браслава, сустракаюцца на старажытных славянскіх землях і тэрыторыі Латвіі. Усяго іх выяўлена 13. Ці супярэчаць гэтыя факты двум асноўным версіям паходжання назвы горада? Відавочна, што не. На славянскіх землях яны ўтварыліся ад імён уласных і ў кожным канкрэтным выпадку падвяргаліся тым ці іншым зменам. На балцкіх землях назвы тыпу «Браслава» звязаны з геаграфічнай характарыстыкай размяшчэння паселішчаў. Старажытны Браслаў знаходзіўся якраз на парубежжы двух этнасаў, таму абедзве версіі паходжання яго назвы лагічны і апраўданы.

Разгледзім зараз формы напісання назвы Браслава ў крыніцах XV–XVIII стст. Можна заўважыць, што мяккае «р» сустракаецца даволі рэдка, пераважна ў летапісах. Прычым у рускіх летапісах «р» заўсёды мяккае. Такое напісанне характэрна і для рускіх дакументаў больш позніх часоў, ужывалася ў рускамоўных матэрыялах аб Браславе XIX – пач XX ст. Дарэчы, яшчэ і зараз сярод мясцовых старавераў можна пачуць: «Брыслав», «Брыславье». Форма «Браславль» і яе варыянты ўжываліся ў асноўным у дакументах, напісаных на старажытна-беларускай мове. Аднак пры ўтварэнні прыметніка ад гэтага слова «л» на канцы выпадала (Браславль, але – Браславский). У варыянтах назвы, напісаных на латыні, па-нямецку, літара «л» на канцы адсутнічае. Затое цікавым з'яўляецца наяўнасць у некаторых выпадках зычнага гука перад літарай «л» пасярэдзіне слова. Вызначэнне «Литовский» у адносінах да Браслава сустракаецца пераважна ў крыніцах сярэдзіны XVI ст. У гэты час адбылася адміністрацыйная рэформа Вялікага княства Літоўскага і афіцыйны статус цэнтраў значных тэрыторый атрымалі два аднолькавых «Браславля». Пасля Люблінскай уніі 1569 года Браслаў Падольскі адышоў да Кароны, пазней назва горада стала ўсё часцей пісацца праз «ц». Відавочна, што неабходнасць дадатковага вызначэння адпала. Форма «Братыслав» (лацініцай), на якую спасылаюцца ў шэрагу матэрыялаў XIX–XX ст, як на традыцыйную зафіксавана пакуль толькі ў Хроніцы А. Гваніні. У дакументах XVII–XVIII стст у сувязі з пераходам у афіцыйным справаходстве на польскую мову найчасцей ужывалася форма «Браслав» (Браславскі) (лацініцай).

У крыніцах XIX – пач. XX стст, напісаных пераважна на рускай мове (афіцыйнай мове Расійскай імперыі), сустракаем: «Браслов», «Брыслав», «Бреслявль».

У пачатку XX ст стаў пашырацца беларускі друк. У беларускіх выданнях назва горада ўжываецца, згодна з сучаснай арфаграфіяй беларускай мовы «Браслаў», «Браслаў-беларускі», «Браслаўе».

К. ШЫДЛОЎСКИ,
навуковы супрацоўнік
Браслаўскага гісторыка-краязнаўчага музея.